

УДК: 159.923-057.875

ПСИХОЛОГІЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ У РАКУРСІ СУБ'ЄКТНО-ВЧИНКОВОГО ПІДХОДУ

Наталя ГРЕБІНЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: grebentasya@meta.ua*

Опрацьовано проблему параметрів оцінювання психологічного маніпулювання у міжособистісній взаємодії. Феномен маніпулювання розглянуто у суб'єктно-вчинковій науковій парадигмі. Маніпулятивну взаємодію не можна прирівнювати до вчинкової, оскільки основною її характеристикою є суб'єкт-об'єктна спрямованість. Складові вчинку: ситуативна (сприятливі, несприятливі, загрозливі ситуаційні обставини), мотиваційна спрямованість (егоїстична, альтруїстична, альтер-альтруїстична), дійова (цінність результату для суб'єктів взаємодії) та післядійова (зміни психічної організації суб'єктів взаємодії) можуть бути параметрами оцінювання доцільності, припустимості та виправданості маніпулювання.

Ключові слова: маніпулювання, суб'єкт-вчинкова парадигма, суб'єкт-об'єктна спрямованість, психологічний вплив, схильність до маніпуляцій.

Протиріччя у ставленні до маніпуляції існують не лише у науковій думці, а й у буденних уявленнях людей. З одного боку, людина однозначно засуджує маніпулятивні дії інших стосовно себе (якщо зможе виявити маніпуляцію), але zarazом може приймати та визнавати успішною таку стратегію поведінки стосовно інших. У ситуаціях міжособистісної взаємодії маніпулятивний вплив нерідко застосовують для уникнення конфронтації та відкритого протистояння, що буває цілком доцільно за певних загрозливих ситуацій.

Варто зазначити, що здебільшого вчені наголошують на негативних аспектах маніпулятивного впливу, які пов'язані з інтервенцією у психічну сферу іншої людини, а саме – психологічному поневоленні, невизнанні цінності іншої особи, нехтуванні бажаннями й інтересами навколишніх заради досягнення своєї цілі. В наукових працях досліджено позитивний потенціал маніпуляцій, за допомогою яких люди втілюють справедливі цілі, зокрема у навчально-виховному, лікувальному, психотерапевтичному процесах [1, 23].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, яке переживає трансформацію життєвих цінностей і поведінкових орієнтацій, проблематика моральної оцінки психологічного маніпулювання у міжособистісній взаємодії, а також під час впливу на масову свідомість, залишається особливо актуальною. З погляду психологічної науки, щоб коректніше визначити критерії припустимості використання маніпуляцій, доцільно проаналізувати її з такими категоріями: “психологічна взаємодія” та “психологічний вплив”.

Взаємодія є важливою категорією філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології тощо. Саме через взаємодію людина пізнає природні та суспільні явища, а також орієнтується у предметному й соціальному довкіллі. У психологічному ракурсі взаємодію можна трактувати як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів (об'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок. Фундаментальне значення для людства має соціальна взаємодія, адже існування людини в соціумі, а також переживання реальності існування ґрунтується на різноманітних взаємодіях, які вона виконує і використовує як засіб пізнання, знаряддя дії, спосіб організації буття [5, с. 162]. Загалом соціальну взаємодію вивчають на макрорівні (в межах великих суспільних структур, основних інститутів суспільства) та мікрорівні (міжособистісна інтеракція у парах, у малих соціальних групах).

Міжособистісну взаємодію зазвичай розглядають як контакт двох (або більше) суб'єктів активності, який може мати різні форми (безпосередню чи опосередковану, пролонговану чи короткочасну, емоційно насичену чи нейтральну), але призводить до зміни їхньої поведінки, настановлень, системи змістових утворень, характеру взаємин тощо. Отже, така зміна відбувається внаслідок взаємовпливів суб'єктів взаємодії один на одного.

У процесі взаємодії людини з довкіллям розкривається характер взаємодії, зокрема її суб'єкт-об'єктна чи суб'єкт-суб'єктна спрямованість. Міжособистісна взаємодія може мати різний характер, який визначається взаєминами між її учасниками. Сутність взаємодії за суб'єкт-об'єктними принципами полягає, як наголошує В. Грішко-Дунаєвська, у тому, що лише один з партнерів перебуває в повноправній ролі суб'єкта, тоді як другому партнерові відводиться роль об'єкта впливів, зокрема маніпулятивних, з боку першого [2, с. 56–59]. Можна погодитися з автором, доповнюючи його розуміння суб'єкт-об'єктної взаємодії тим, що визначальним є знецінююче ставлення суб'єкта до внутрішнього світу іншої людини, до волевиявлення, до її розвитку та благополуччя. Загалом суб'єктно-об'єктна взаємодія заперечує суб'єктність іншої людини. Натомість суб'єкт-суб'єктна взаємодія допомагає враховувати особливості суб'єктів взаємодії, створюючи всі умови для самореалізації обох сторін [8, с. 87].

Важливо зазначити, що у сучасних наукових дослідженнях міжособистісну взаємодію описують за допомогою феноменів взаєморозуміння, взаємних дій (співдії), взаємостосунків, а також феномена взаємовпливів [4]. З погляду обґрунтування суб'єкт-об'єктного характеру маніпулятивної взаємодії, важливо розглянути категорію психологічного впливу, зокрема маніпуляцію як різновид прихованого психологічного впливу.

Психологічний вплив полягає у діях суб'єкта психічної активності, які здатні зумовити (або запобігти) психічну активність іншого суб'єкта (зокрема, зміни психологічних характеристик, поведінки тощо). За критерієм відкритості для адресата засобів впливу та мети його здійснення, психологічний вплив можна поділити на *відкритий* і *прихований*. Під час *відкритого* психологічного впливу (наприклад, переконування) суб'єкт не приховує своїх цілей від партнера. Під *прихованим* психологічним впливом розуміють взаємодію, цілі якої не повідомляють або навмисно фальсифікуює суб'єкт

впливу. Маніпуляцію можна зачислити до категорії прихованого психологічного впливу, оскільки суб'єкт маніпулятивного впливу приховує свої справжні інтереси та цілі, маскує їх під такі, які соціальне довкілля сприймає як альтруїстичні та шляхетні. Варто визнати: якщо суб'єкт маскує свої справжні цілі, то маніпуляція може набувати вигляду цивілізованого впливу, але потенційна деструктивність закладена у її прихованому характері, що знижує можливості іншого критично аналізувати інформацію, обмежує його свободу у прийнятті рішення, а загалом змушує іншу людину коритися чужій волі та діяти у чужих інтересах.

Маніпулювання полягає у застосуванні прихованого психологічного впливу на людину. Під цим поняттям розуміють:

- мистецтво керувати поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу на психіку;
- спрямований на приховане спонукання іншого до виконання дій в інтересах суб'єкта впливу, спосіб взаємодії, у якому прагматичний ефект впливу набуває статусу самоцілі.

Визначальними характеристиками маніпулятивного впливу можна вважати приховування (маскування) маніпулятором справжніх цілей міжособистісної взаємодії, використання психологічних особливостей іншої людини, щоб створити в неї нові мотивації, зміни її емоційного стану тощо.

Маніпулятивний вплив забезпечують різні соціально-психологічні механізми (наприклад, навіювання, примушування, санкціонування тощо). Можна погодитися з В. Татенко, що будь-який соціально-психологічний механізм впливу не постає однозначно як позитивний чи негативний, бо той самий механізм може бути застосований для реалізації високоморальних і аморальних цілей [12, с. 60–71]. Щоб вивчити моральний аспект маніпуляції як прихований психологічний вплив, треба розглянути її у ракурсі вчинкового підходу, який розробив В. Роменець, а також його учні та послідовники – Т. Кириленко, І. Маноха, В. Татенко, Т. Титаренко.

Вчинок, у тлумаченні В. Роменця, у повноцінному вияві завжди є акцією духовного вияву індивіда, а також творенням моральних цінностей. Вчені, які працюють у цій науковій парадигмі, наголошують, що вчинок є свідомою дією, яка пов'язана з моральною самосвідомістю особистості, а також мотивами поведінки та ставленням до правил, норм існування людини у соціумі. Внутрішній зв'язок суб'єктності та вчинковості, на думку В. Татенка, полягає у тому, що людина-суб'єкт як вищий вияв особистості стає автором і носієм вчинкової активності, а також несе відповідальність за результат та наслідки здійснення вчинку [13, с. 316–358].

Згідно з концепцією вчинку, його реально-практична структура складається з ситуативної, мотиваційної, дійової та післядійової компоненти. Ситуативна компонента полягає у поєднанні зовнішніх і внутрішніх умов, які спричиняють вчинкову активність суб'єкта. Окрема людина ситуацію може розцінювати як сприятливу чи несприятливу, або ж навіть загрозливу для існування, ситуативну напругу, яка потребує вивільнення у процесі вибору між суттєвим (ціннісним) і несуттєвим. На думку В. Татенка і Т. Титаренко, людині варто знати, в яку ситуацію вона може потрапити за тих чи інших

обставин, або ж, яку ситуацію вона може створити своїм впливом на соціальне довкілля [11, с. 11–36]. Опинившись у певній ситуації, людина має зорієнтуватися та самовизначитися у ній. Оцінювання людиною ситуації та значущості досягнення цілі у процесі взаємодії створює ситуативну напругу, яка потребує вивільнення у процесі вибору між суттєвим (ціннісним) і несуттєвим. Отож, якщо спробувати пояснити в цьому контексті маніпулятивні дії особи стосовно іншого, то треба наголосити на тому, що, виправдовуючи доцільність застосування маніпулятивного впливу, ситуаційними обставинами людина повністю підпорядковується ситуації. На противагу такому підпорядкуванню, як зазначив В. Роменець, “коли індивід консолідується як суб’єкт, він посилює міць своєї дії, обставини підкоряються їй, а гідність волі іншим шляхом не приходить” [9, с. 78]. Отже, маніпулятивна ситуація не позбавляє людину вибору, а навпаки – цей вибір загострює. Завжди є змога перебудувати взаємини з маніпулятором на рівень суб’єкт-суб’єктної взаємодії.

У питанні морального виправдання маніпулятивного впливу ситуаційними обставинами, варто згадати релятивізм І. Канта стосовно обґрунтованої ним “абсолютної заборони на брехню”. І. Кант виправдовує брехню, яка стає засобом порятунку власного життя або ж спрямована на людину, що раніше збрехала суб’єкту морального вибору. Тобто, за певних обставин, коли ситуація розгортається як така, що загрожує фізичному або духовному існуванню людини, застосування психологічної маніпуляції можна визнати для самозбереження або порятунку іншої людини. Варто зазначити, що описаний ракурс не позбавляє маніпуляцію суб’єктно-об’єктного характеру, адже особу, від якої надходить загроза (суб’єктивно значуща), сприймають як об’єкт, взаємодія з яким ґрунтована на прагненні відвернути від себе цю загрозу.

Наступна складова вчинку – мотивація, яка формується внаслідок первинного усвідомлення особою спонукального характеру ситуації. Це призводить до актуалізації мотивів вчинкової активності, які вступають у боротьбу між собою. Такий аналіз потребує визначення спрямованості мотивації суб’єкта впливу, зокрема у контексті опозиції “егоїстичні – альтруїстичні цілі”. Тільки егоїстична спрямованість маніпуляції, яка відбувається всупереч інтересам іншого, сприймається негативно з погляду етики та моралі, навіть якщо її результат можна оцінити як загалом позитивний. Наприклад, студент з власної ініціативи протягом навчального семестру робить послуги своєму одногрупнику, демонструючи щире та дружнє ставлення, лише тому, що розраховує соціальну норму взаємності, сподівається отримати від нього допомогу під час складання сесії. Предметний результат маніпуляції варто оцінити як позитивний, адже бонуси отримують обидві сторони. Разом з тим можна говорити про невисоку цінність отриманого морального результату, зумовлену нещирістю у намірах, маскуванню справжнього мотиву допомоги дружнім ставленням до іншого. Крім того, треба враховувати привнесені маніпуляцією зміни психічної організації особи, яка потрапила під вплив. Зокрема, у розглянутому прикладі людина могла повірити у щирість дружніх почуттів іншої людини, а згодом гірко розчаруватися, зрозумівши, що стала об’єктом маніпулятивного впливу.

Маніпулятор може діяти, враховуючи лише егоїстичні міркування, але водночас мати альтруїстичні мотиви прихованого психологічного впливу.

О. Подд'яков ввів поняття “альтер-альтруїзму”, яким позначає гуманність стосовно певних осіб завдяки антигуманному ставленні до інших [6, с. 266–267]. Альтер-альтруїстична спрямованість психологічного впливу внаслідок його здійснення передбачає досягнення благ для одних людей за рахунок інших. Очевидно, настанови Ніколо Макіавеллі до майбутнього державця Флоренції мали альтер-альтруїстичну спрямованість, що не знімає, а навпаки – посилює складність морального оцінювання цих настанов.

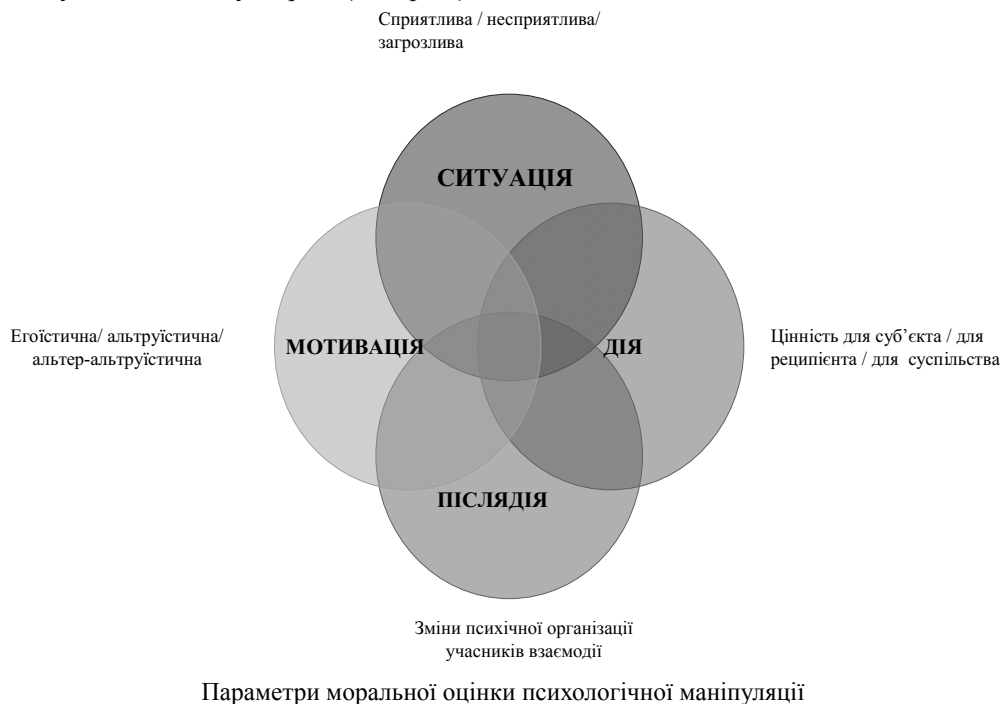
Отже, можна погодитися з твердженням, що маніпуляцію використовують для досягнення цілей суб'єкта впливу, але вони не завжди мають егоїстичний характер. Існує багато ситуацій, коли маніпуляцію вчиняють з альтруїстичною, альтер-альтруїстичною метою (у навчально-виховній, лікарській діяльності тощо). Отже, можна погодитися з твердженням, що маніпуляцію використовують для досягнення цілей суб'єкта впливу, але вони не завжди мають егоїстичний характер. Існує багато ситуацій, коли маніпуляцію вчиняють з альтруїстичною, альтер-альтруїстичною метою (у навчально-виховній, лікарській діяльності тощо). Зрештою, психотерапевтичні дії також можуть мати маніпулятивний характер. Прикладом, який відображає доцільність і моральну виправданість прихованого впливу, можна вважати застосування маніпуляції лікарем до свого пацієнта, який відмовляється дотримуватися медичних рекомендацій, потрібних для одужання чи підтримки здоров'я. Таку проблему доволі часто мають люди, які страждають на серйозні захворювання. Застосовуючи, наприклад, маніпулятивну техніку “нога в дверях”, яка базується на схильності особи, спочатку погодившись на необтяжливе прохання, поступатися серйознішими вимогами, можна підвести людину до прийняття важливого рішення. Отож, пацієнт більше схильний погоджуватися з призначенням лікуванням, якщо попередньо давав згоду на інші, менш обтяжливі, пропозиції лікаря. Цей випадок ілюструє застосування маніпуляції з альтруїстичною метою, яка, зрештою, сприяє позитивному результату – до відновлення чи збереження здоров'я пацієнта. Коли людина вдається до прихованого впливу, щоб допомогти іншому, вона завжди виступає з позиції “вищого”, а не з позиції “рівного”. Як зазначив Д. Подольський, основою альтруїстичної поведінки стає не об'єктивна ситуація потреби, а суб'єктивне уявлення, переживання людини [7, с. 30]. Крім того, вчені наголошують на різниці між альтруїзмом, зумовленим емпатією, бажанням зробити вчинок заради блага іншої людини, та квазіальтруїзмом, який мотивований бажанням звільнитися від внутрішньої напруги [14, с. 282–316]. Виявити справжню мотивацію альтруїстичної поведінки досить важко. Загалом альтруїстична спрямованість не позбавляє маніпуляцію суб'єкт-об'єктного характеру, бо маніпулювання заперечує суб'єктну активність особи, її здатність самостійно вибудовувати поведінку згідно з власними мотивами, а також самостійно контролювати свої дії.

Як третю складову вчинку В. Роменець розглядає саму вчинкову дію, в якій втілюється основний мотив, що переміг у мотиваційному конфлікті. Під дійовою складовою розуміють увесь комплекс реально-практичних дій особи, які спрямовані на прийняття нею рішення щодо морального змісту актуальної ситуації та на реалізацію прийнятого рішення. Об'єктивно результат вчинкової активності може поставати у

будь-якій формі практичного виявлення (певна соціальна дія, продукт, перетворення довкілля тощо). Суб'єктивно продукт вчинку полягає в сукупності результатів його пізнавальних і перетворювальних дій щодо зовнішнього та внутрішнього світу суб'єкта вчинкової активності. Зауважимо, що, надаючи моральної оцінки вчинковим діям, треба враховувати узгодженість їхнього результату з загальнолюдськими цінностями, принципами моралі та справедливості.

Як вважає В. Роменець, вчинок не завершується з завершенням самої дії й отриманням результату. Четверта складова вчинку – як вчинкова післядія, в якій відображається усвідомлення, оцінювання, осмислення людиною змісту та результату вчинкових дій [11]. Зокрема, позитивний чи негативний ефект вчинкового діяння людина враховує як новий досвід і він є підґрунтям для її майбутніх вчинків. Отже, від осмислення суб'єктом вчиненого впливу, його доцільності й ефективності, соціальної прийнятності (неприйнятності) залежить ймовірність застосування такого впливу у міжособистісних взаєминах.

Загалом, ґрунтуючись на суб'єктно-вчинковій парадигмі у психологічному аналізі маніпулятивного міжособистісного впливу, можна виокремити параметри оцінювання маніпуляції з погляду моралі (див. рис.).



Отже, важливо зрозуміти мотиваційну спрямованість маніпулятивної поведінки, оцінити ситуаційні умови, за яких розвиваються маніпулятивні взаємини, проаналізувати здобутки та втрати, отримані завдяки маніпулюванню, а також психологічні зміни всіх суб'єктів взаємодії.

Міжособистісна взаємодія може мати характер дії та характер вчинку [3, с. 249–250]. У першому випадку взаємодія спрямована на отримання певного результату від використання іншої людини як об'єкта, позаяк вчинкова взаємодія передбачає досягнення суб'єктами рівного статусу неповторних самостійних індивідуальностей [10, с. 11–36]. Отже, незважаючи на мотиваційну спрямованість суб'єкта впливу (егоїзм, альтруїзм, альтер-альтруїзм), на ситуаційні обставини, якими маніпулятор виправдовує свої дії, маніпулятивний вплив як різновид прихованого психологічного впливу, не може бути прирівняний до вчинкового акту, бо в його процесі заперечується суб'єктність іншої людини. Зауважимо, що жорстка дихотомія “схвалення-засудження” маніпулятивного впливу на людину не може дати однозначної відповіді у реальних багатофакторних ситуаціях, в яких окремі складові оцінюють по-різному. Отже, йдеться про можливе виправдання маніпулятивного втручання (що однозначно не є синонімом схвалення, а навпаки, підкреслює потенційну деструкцію прихованого впливу). Логіка морального виправдання має опиратися на певні параметри, які можна розробити на підставі суб'єктно-вчинкової парадигми. Поданий аналіз маніпулятивної взаємодії, який впливає з погляду основних елементів вчинку – ситуаційного, мотиваційного, дійового та післядійового, дає змогу по-новому оцінити маніпулювання та є перспективним щодо подальшої розробки критеріїв морального виправдання маніпулятивного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гребінь Н. В.* Психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії / Н. В. Гребінь, НАПН України. Ін-т соціальної та політичної психології. – Київ : [Б.в.], 2016. – 19 с.
2. *Грішко-Дунаєвська В. А.* Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науково-психологічній літературі / В. А. Грішко-Дунаєвська // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки. – 2015. – № 1. – С. 56–69.
3. *Кручек В. А.* Предметна діяльність та спілкування як форми взаємодії / В. А. Кручек, А. І. Дзюба // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2011. – Вип. 159: Серія : Педагогіка. Психологія. Філософія, Ч. 4. – С. 248–254.
4. *Кожушко С.П.* Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології / С.П. Кожушко // Науковий вісник Донбасу. – 2012. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30 (23 берез. 2016)
5. *Кожушко С. П.* Взаємодія як філософське й психологічне поняття / С. П. Кожушко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2013. – № 4. – С. 261–267.
6. *Поддьяков А. Н.* Троянское обучение: альтруизм, эгоизм, альтер-альтруизм / А. Н. Поддьяков // Психология образования: подготовка кадров и психологическое просвещение: [материалы IV Национальной научно-практической конференции]. – Москва : ООО “Федерация психологов образования России”. – 2007. – С. 266–267.
7. *Подольский Д. А.* Исследование альтруистической позиции подростков / Д. А. Подольский // Психология и школа. – 2010. – № 2. – С. 29–42.
8. *Порохня Л. А.* Вплив суб'єкт-суб'єктної взаємодії як педагогічна умова формування готовності майбутнього вчителя / Л. А. Порохня // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 40. – С. 86–91.

9. *Роменець В. А.* Психологія творчості / В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 2001. – 288 с.
10. *Роменець В. А.* Вчинок і постання канонічної психології / В. А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – Київ : Либідь, 2006. – С. 11–36.
11. *Роменець В. А.* Маноха І. П. Історія психології ХХ століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – Київ : Либідь, 1998. – 992 с.
12. *Татенко В. О.* Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / В. О. Татенко // Соціальна психологія. – 2003. – №1. – С. 60–72.
13. *Татенко В. О.* Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – Київ : Либідь, 2006. – С. 316–358.
14. *Batson C. D.* Altruism and prosocial behavior / C. D. Batson; [edited by D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey] // Handbook of social psychology. – Boston: McGrawHill, 1998. – P. 282–316.

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2017

Прийнята до друку 28.12.2017

PSYCHOLOGICAL MANIPULATION IN INTERPERSONAL COMMUNICATION THROUGH THE PRISM OF SUBJECT-DEED APPROACH

Nataliya HREBIN'

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: grebentasya@meta.ua*

The article focuses on the issues of psychological manipulation evaluation parameters in the interpersonal communication. Interaction of a person with environment reveals the character of such interaction, in particular its subject-object or subject-subject direction. Interpersonal communication can also be of different character which is determined by the interrelationships between participants. The essence of the interaction based on subject-object principles lies in the fact that only one of the communication participants performs a full-fledged role of a subject, while the other partner has to perform the role of the object of influence, namely, manipulative influence on the part of the first partner. A defining point is devaluative attitude of the subject to the inner world of another person, his/her wishes and desires, his/her development and well-being. In general, subject-object interaction rejects personal agency of another person. On the contrary, subject-object interaction allows taking into account peculiarities of personalities of interaction subjects creating all the conditions for the self-realization of both parties.

To study the moral aspect of manipulation, as hidden psychological influence, it was considered through the prism of deed-based approach elaborated by V. Romenets', and later in future by his students and followers – T. Kyrlyenko, I. Manokha, V. Tatenko, T. Tytarenko.

Interpersonal communication can have the nature of an action and also that of a deed. In the first case the interaction is aimed at obtaining a certain result from using another individual as an object, while deed-based interaction means that the subjects achieve equal status of unique independent individualities. Thus, irrespective of the motivational direction of the subject of influence (egoism, altruism, alter-altruism), irrespective of situational

circumstances, which are used by the manipulator to justify his/her actions, manipulative influence, as a type of hidden psychological influence, cannot be equaled to the deed-based action, as during this process personal agency of another person is challenged. However, it should be noted that strict dichotomy “approval-disapproval” of manipulative influence on a person cannot give a definite answer in real multi-factor situations, where certain components are evaluated in a different way. That is why in this material the idea lies in potential justification of manipulative interference (that is definitely not a synonym to approval, and, vice versa, stresses potential destruction of the hidden influence). The logic of moral justification should be based on certain parameters that can be developed on the basis of subject and deed paradigm. The presented analysis of the manipulative interaction that is based on the key elements of the deed – situational, motivational, action and post-action, enables us to have a new evaluation of manipulation and shows prospects for further development of criteria of manipulative influence moral justification.

Key words: manipulation, subject-deed paradigm, subject-object direction, psychological influence, predisposition to manipulation.